

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5399.2020.1.04>

**ПРАВА ЛЮДИНИ, ПОВ'ЯЗАНІ З РОЗВИТКОМ
ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

**HUMAN RIGHTS RELATED TO THE DEVELOPMENT
OF DIGITAL TECHNOLOGIES: SOME ASPECTS**

Попович Т.П.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

Шаварин А.Т.,

*аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Ужгородського національного університету*

У статті здійснено спробу дати правову характеристику окремим аспектам прав людини, пов'язаним із розвитком цифрових технологій. Досліджено, що цифровізація чинить серйозний вплив на фундаментальні права людини та їх правове регулювання. Із наступом цифрових технологій виникають так звані цифрові права: право на Інтернет, право на забуття, право на захист від небажаної інформації та інші права, які вже отримали законодавче визнання у певних країнах. З'ясовано, що ключове значення для розуміння стандартів отримання інформації у Всесвітній мережі відіграють міжнародні акти, прийняті ООН, Радою Європи, ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями. При цьому встановлено, що під впливом розвитку цифрових технологій права людини еволюціонують та зазнають змін, у результаті чого можемо говорити про формування нової, особливої за змістом та внутрішніми характеристиками категорії прав людини, бо навіть покоління. Водночас, попри певне закріплення окремих аспектів даних прав у міжнародно-правових актах, актах національного законодавства, а також у судовій практиці, залишається неврегульованою значна кількість питань, пов'язаних із чітким розумінням їхньої природи, властивостей та визначенням їхнього статусу в каталозі прав людини (чи це є нові права; чи вони є оновленою версією прав людини, сформованих значно раніше). Наявність діаметрально протилежних думок і у площині правової доктрини є яскравим свідченням зазначеного. У будь-якому випадку беззаперечним залишається той факт, що визнання нових прав людини, пов'язаних із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, розширення вже наявного переліку – одна з тенденцій трансформаційного процесу правового статусу особи, що продиктована вимогами та потребами сьогодення. Разом із тим визнати ці права є недостатньо, важливо створити та забезпечити ефективні, дієві механізми їх реалізації.

Ключові слова: Інтернет, цифрові права, право на Інтернет, право бути забутим.

Постановка проблеми. Цифровізація чинить серйозний вплив на фундаментальні права людини і їх правове регулювання. Система прав людини буде змінюватися залежно від умов їх реалізації. Із розвитком цифрових

технологій виникають так звані цифрові права: право на Інтернет, право на забуття, право на захист від небажаної інформації та інші права, які вже отримали законодавче визнання в різних країнах. Аналіз практики міжнародних судів показує, що проблема забезпечення прав людини в умовах розвитку цифрових технологій повинна розглядатися в більш широкому контексті, з урахуванням соціальних і моральних проблем [1, с. 122-]. Відсутність значного наукового доробку та актуальність даної проблематики для нинішнього і майбутнього покоління є причиною даного дослідження та визначають його безпосередню мету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні аспекти окресленої тематики наукової розвідки розглядалися такими вченими-науковцями, як: Н.В. Варламова, Е.А. Войніканіс, Е.Ф. Довгань, Б.А. Кормич, В.А. Ліпкан, В.Г. Пилипчук, Т.О. Проценко, О.Е. Радутний, Ю.С. Разметаєва, Е.В. Талапіна, Є.О. Харитонов, В.С. Цимбалюк та ін.

Мета статті полягає в розкритті змісту прав людини, що пов'язані з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, на основі аналізу особливостей певних категорій цих прав.

Виклад основного матеріалу. Стрімка глобалізація та блискавичні зміни в суспільному та технологічному житті людства протягом кількох останніх десятиліть зумовили проникнення Інтернету в усі сфери людського життя. Учені-юристи дедалі частіше ведуть наукові дискусії стосовно того, яким чином забезпечити право доступу всіх людей до Інтернету, а також як за допомогою демократичних правових інструментів ефективно регулювати суспільні відносини у Всесвітній мережі. Також тривають суперечки щодо того, чи відносити права людини, що пов'язані з розвитком Інтернету, до четвертого покоління прав людини, та здійсню-

ються спроби класифікації таких прав у рамках четвертого покоління прав людини.

Право на доступ до Інтернету. Перш за все зазначимо, що згідно з позицією деяких вчених право на Інтернет є онлайн-формою права на доступ до інформації та її розповсюдження та включає обов'язок держав забезпечити розвиток інформаційної інфраструктури та комунікацій; створити ринок, ціновий поріг якого зробить Інтернет-ресурси доступними; забезпечити свободу доступу до інформації на Інтернет-ресурсах у цілому або на конкретних веб-сайтах, за винятком окремих випадків [2, с. 124].

Як правило, в міжнародно-правових актах, національних конституціях і законах, а також у судовій практиці право на доступ до Інтернету розглядається передусім як умова і гарантія реалізації традиційних прав людини. Разом із тим з урахуванням особливої значущості Інтернету для здійснення значної кількості прав людини, розвитку демократії та громадянського суспільства, транспарентності державного управління доступ до нього все частіше визнається вченими як самостійне право людини [3, с. 10].

Право на доступ до Інтернету як право кожного вільно користуватись безпечним та відкритим Інтернетом має охоплювати два аспекти. Перший аспект – заборона державам необґрунтовано обмежувати доступ до Інтернету, зокрема здійснювати відключення Інтернету в усій країні чи окремих регіонах. Блокування доступу окремих осіб до Інтернету може бути виправданим, але лише за вагомих підстав. Другий аспект цього права зобов'язує держави вживати усіх розумно можливих заходів для забезпечення максимального доступу своїх громадян до Інтернету. Наприклад, розробити та впроваджувати конкретну та ефективну політику задля того, щоб Інтернет був широко

доступним, відкритим та надавався за помірну плату для всіх груп населення [4, с. 9–10].

Ключове значення для розуміння стандартів отримання доступу до Всесвітньої мережі мають міжнародні акти, прийняті ООН, Радою Європи, ОБСЄ та іншими міжнародними організаціями. Так, у резолюції Ради ООН із прав людини «Про сприяння, захист та здійснення прав людини в Інтернеті» від 5 липня 2012 р. міститься заклик до всіх держав: «Сприяти та полегшувати доступ до Інтернету та міжнародного співробітництва, спрямованого на розвиток засобів масової інформації та засобів зв'язку у всіх країнах» [5]. Необхідно підкреслити також те, що блокування доступу до інформації у сучасному світі сприймається як порушення прав людини, адже згідно зі статтею 19 Загальної декларації прав людини в кожного є право «шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї ... незалежно від державних кордонів» [6].

Практика Європейського Суду із прав людини свідчить про те, що питання доступу до Інтернету також є предметом окремого розгляду в ЄСПЛ. Зокрема, в рішенні за справою «Ахмет Юлдірім проти Туреччини» ЄСПЛ (ECHR Chamber judgment, case Ahmet Yildirim v. Turkey) (заява N. 3111/10) зафіксовано, що «право безперешкодного доступу до Інтернету слід також визнати». Суд зазначив, що «превентивний захід мав протиправні наслідки і не може вважатись таким, що спрямований виключно на блокування доступу до спірного сайту, оскільки він спричинив загальне блокування всіх сайтів, яким надавав хостинг Google Sites. Водночас судовий контроль за блокуванням доступу до Інтернет-сайтів не передбачав умов, достатніх для запобігання зловживанню: національне право не передбачає жодної гарантії для запобігання тому, аби захід із блокування,

спрямований на конкретний сайт, не використовувався як засіб загального блокування» [7].

Право на свободу вираження поглядів в Інтернеті. Реалізація права на свободу вираження поглядів в Інтернеті охоплює принаймні такі принципи: ніхто не має бути змушений діяти чи висловлюватися всупереч своїм переконанням; право шукати й отримувати інформацію означає не лише те, що держава не повинна чинити перешкод тоді, коли особа сама шукає інформацію онлайн, але й в окремих випадках має сприяти доступу до такої інформації, наприклад, відповідати на інформаційні запити громадян; право поширювати інформацію та ідеї. Це право містить у собі не лише поширення нейтральної інформації, але й поширення висловлювань, які можуть ображати, шокувати чи непокоїти. Але лише за умови, що вони не порушують інших прав і свобод, а також не є незаконними [8].

Очевидно, що базовим документом у цій сфері поряд із Загальною декларацією прав людини Міжнародним пактом про громадянські і політичні права є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, стаття 10 якої гарантує право на свободу вираження [9], що однаковою мірою поширюється на будь-яку особу: журналіста, засіб масової інформації, митця, науковця, на будь-кого, хто хоче розповсюдити певну інформацію. Ця свобода застосовується як до традиційних каналів передачі повідомлень (преса, радіо, телебачення тощо), так і до поширення інформації в мережі Інтернет.

У вже згаданій резолюції Ради ООН із прав людини від 5 липня 2012 року відображено, що «реалізація прав людини, зокрема права на свободу вираження поглядів в Інтернеті, є проблемою все більшої зацікавленості та важливості, оскільки швидкий темп технологічного розвитку дає можливість людям у всьому світі викорис-

товувати нові інформаційні та комунікаційні технології». Окрім цього, сформульовано дуже важливий принцип, відповідно до якого «права, які людина має офлайн, мають однаковою мірою бути захищені онлайн, зокрема свобода вираження поглядів, яка застосовується незалежно від кордонів та через будь-які засоби масової інформації на власний вибір особи відповідно до статті 19 Загальної декларації прав людини та Міжнародного пакту про громадянські і політичні права» [5].

Як нам видається, важливим моментом у цьому контексті є визначення того, що має вищий пріоритет: право на свободу вираження поглядів, у тому числі в Інтернеті, чи право на приватність? Ці права не перебувають в ієрархічній залежності і мають однакову цінність. На цьому неодноразово наголошував Європейський Суд із прав людини. Вони однаковою мірою захищаються Європейською Конвенцією (статті 8 та 10) та, зазвичай, нормами національного законодавства. У нашому практичному житті найчастіше доводиться шукати баланс між правом на приватність та правом на свободу вираження поглядів у таких випадках: під час збору та поширення персональних даних (включаючи місце проживання особи); поширення відомостей про стан здоров'я та іншої чутливої інформації про особу; проведенні фото- та відеозйомки, оприлюднення фотографій та відеозаписів; поширення інформації, яка потенційно може завдати шкоди репутації особи тощо [10].

Право на забуття (право бути забутим). Відзначимо, що дане право (right to be forgotten) є важливою складовою частиною права на захист персональних даних, яке передбачає право особи в певних конкретних ситуаціях вимагати видалення даних про свою персону або членів своєї родини. Формування права бути забутим викликано можливістю знаходження в пошукових системах інформації про осіб в будь-який момент,

незалежно від строків її розміщення. В наявній формі воно означає право вимагати виключення з пошукових механізмів URL, які були законно розміщені в Мережі, в тому числі особою самостійно, у зв'язку з їхньою застарілістю або зміною обставин [2, с. 124].

При цьому необхідно зауважити, що у 2014 році Суд ЄС постановив рішення, яке стало доленосним, адже саме ним право на забуття було чи не вперше визнано на офіційному рівні. Відправною точкою справи було звернення іспанського громадянина Маріо Костехи Гонсалеса, який поскаржився на оголошення в газеті (електронна версія видання містилася на сайті), що були опубліковані в 1998 році, але все ще були доступні в Інтернеті. Вони стосувалися банкрутства та аукціону нерухомості щодо продажу його будинку за борги. Пошуки Google за його іменем приводили до посилань на ці сторінки. Маріо Костеха хотів, щоб їх було видалено, оскільки його борги давно були погашені і ця інформація була неактуальною і не відображала той стан справ, яким він є на сьогодні, що шкодило його репутації. Європейський суд постановив, що з метою забезпечення прав, передбачених у положеннях чинної на той момент Директиви, «оператор пошукової системи зобов'язаний видалити зі списку результатів, виданих у відповідь на пошуковий запит на основі імені особи, посилання на веб-сторінки, розміщені третіми особами, що містять інформацію про цю особу, також і у випадку, коли ім'я або інформація не видалена перед тим або в той самий час із самих веб-сторінок, і навіть тоді, коли публікація на цих сторінках розміщена на законних підставах» [11].

Суд дійшов висновку, що корпорації, які збирають особисту інформацію для отримання прибутку, повинні прибрати посилання за запитом особи, тому що фундаментальні права переважають над комерційними інтересами, а в окре-

мих випадках – над публічними інтересами щодо доступу до інформації.

У цьому рішенні Суд ЄС зазначив, що навіть законна обробка інформації може із плином часу стати несумісною з європейським законодавством про захист даних. Дані про особу можуть стати недостатніми, такими, що не мають значення, чи такими, що більше не мають відношення до особистої ідентичності; їх розповсюдження може стати надмірним стосовно цілей, для яких вони були оброблені, та у світлі часу, що минув. Тому людина може звернутися з вимогою про «забуття», про те, щоб результати пошуку в інформаційних системах більше не були пов'язані з її ім'ям. Звісно, якщо немає особливих причин (як публічний статус особи, її роль у суспільному житті), що виправдовують переважний інтерес суспільства щодо доступу до інформації. У кінцевому рахунку Суд ухвалив, що громадяни ЄС мають право бути забутими та можуть вимагати видалення з пошукових систем посилань на сторінки із застарілою (неактуальною) інформацією про себе [12]. Що призвело до того, що Google створив систему, яка дозволяє особі звернутися з вимогою про «забуття», тобто про те, щоб результати пошуку в інформаційних системах більше не були пов'язані з її ім'ям. Із часу ухвалення цього рішення звернення до операторів пошукових систем набули масового характеру. Сторінки видаляються лише з результатів у відповідь на запити, пов'язані з ім'ям особи. Google виділяє URL-адреси з усіх європейських доменів Google (google.fr, google.de, google.es тощо) та використовує сигнали геолокації для обмеження доступу до URL-адреси з країни особи, яка вимагає видалення на всіх доменах [13].

Наступним важливим кроком у напрямі визнання права на забуття стало прийняття 27 квітня 2016 року Загального регламенту про захист даних

(General Data Protection Regulation – GDPR) Європейського Союзу, стаття 17 якого передбачає: «Суб'єкт даних повинен мати право на стирання своїх персональних даних, яке повинен здійснити контролер без будь-якої безпідставної затримки, також контролер повинен бути зобов'язаним стерти персональні дані без будь-якої необгрунтованої затримки в разі виникнення однієї з наведених нижче підстав: (а) немає більше потреби в персональних даних для цілей, для яких їх збирали чи іншим чином опрацювали; (б) суб'єкт даних відкликає згоду, на якій ґрунтується опрацювання, згідно з пунктом (а) статті 6(1) чи пунктом (а) статті 9(2), та якщо немає іншої законної підстави для опрацювання; (с) суб'єкт даних заперечує проти опрацювання згідно зі статтею 21(1), та немає жодних першочергових законних підстав для опрацювання, або суб'єкт даних заперечує проти опрацювання згідно зі статтею 21(2); (d) персональні дані опрацювали незаконно; (е) персональні дані необхідно стерти для дотримання встановленого законом зобов'язання, закріпленого в законодавстві Союзу або держави-члена, яке поширюється на контролера; (f) персональні дані збирали у зв'язку із пропонуванням послуг інформаційного суспільства, вказаних у статті 8(1)» [14].

Поряд із цим, на переконання деяких науковців, право бути забутим викликає сьогодні більше запитань, ніж відповідей, про що свідчать дискусії в суспільстві, на міждержавному рівні і в науковому середовищі. Чи порушує право на забуття баланс між публічним інтересом, пов'язаним із доступом до достовірної інформації, нехай і неактуальної, і приватним інтересом? Як дане право співвідноситься з іншими правами людини, передусім із правом на вільне одержання та поширення інформації? І цей перелік запитань не є виключним. Звісно ж, що об'єктивна оцінка права бути забутим вимагає звернення

до фундаментального питання про те, наскільки воно відображає уявлення про природу людини і сутнісні характеристики її буття, що історично склалися і не втратили свою актуальність [15, с. 78].

Висновки. Безперечно, під впливом розвитку цифрових технологій еволюціонують та зазнають змін і права людини, в результаті чого можемо говорити про формування нової, особливої за змістом та внутрішніми характеристиками, категорії прав людини, бо навіть покоління. Попри певне закріплення окремих аспектів даних прав у міжнародно-правових актах, актах національного законодавства, а також у судовій практиці, залишається неврегульованою значна кількість питань, пов'язаних із чітким розумінням їхньої природи, власти-

востей та визначення статусу в каталозі прав людини (чи це є нові права, чи вони є оновленою версією прав людини, сформованих значно раніше). Наявність діаметрально протилежних думок і у площині правової доктрини є яскравим свідченням зазначеного. У будь-якому випадку, беззаперечним залишається той факт, що визнання нових прав людини, пов'язаних із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, розширення уже наявного переліку – одна з тенденцій трансформаційного процесу правового статусу особи, що продиктована вимогами та потребами сьогодення. Разом із тим визнати ці права недостатньо, важливо створити та забезпечити ефективні, дієві механізми їх реалізації [16, с. 270].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Талапина Э.В. Эволюция прав человека в цифровую эпоху. *Труды Института государства и права РАН*. 2019. Том 14. № 3. С. 122–146.
2. Довгань Е.Ф. Права человека в эпоху информационных технологий. *Вестник университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2018. № 5. С. 109–125.
3. Варламова Н.В. Цифровые права – новое поколение прав человека? *Труды Института государства и права РАН*. 2019. № 4. Т. 14. С. 9–46.
4. Володовська В., Дворовий М. Права людини онлайн: Порядок денний для України. Київ: ГО «Лабораторія цифрової безпеки», 2019. 56 с. С. 15–16.
5. The United Nations Human Rights Council's resolution on "The promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet" of 5 July 2012. URL: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/RegularSessions/Session20/Pages/ResDecStat.aspx> (дата звернення: 04.04.2020).
6. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/995_015 (дата звернення: 04.04.2020).
7. Рішення Європейського суду з прав людини від 18 грудня 2012 року. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126863&filename=001-126863.pdf&TID=ihgdqbxnfi> (дата звернення: 06.04.2020).
8. Володовська В. Заборони та свободи в інтернеті: як виглядатиме Декларація цифрових прав людини. URL: https://zmina.info/articles/zaboroni_ta_svbodi_v_interneti_jiak_vigljadatime_deklaracija_cifrovih_prav_ljudini/ (дата звернення: 06.04.2020).
9. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 07.04.2020).
10. Свобода слова в Інтернеті. Платформа прав людини. URL: <https://www.ppl.org.ua/bibliotech/2-2#21> (дата звернення: 09.04.2020).
11. Google Spain SL, Google Inc. V Agencia Española de Protección de Datos (AEPD), Mario Costeja González, Judgment of the Court (Grand Chamber) in Case C-131/12, 13 May 2014. URL: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=152065&pageIndex=0&doclang=en&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=794833> (дата звернення: 10.04.2020).
12. Разметаєва Ю.С. Формування новітніх прав людини під впливом ІТ. ІТ-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали III –тньої Міжнародної науково-прак-

тичної конференції (м. Львів, 7 грудня 2018 р.). URL : <http://aphd.ua/publication-567/> (дата звернення: 10.04.2020).

13. Карпенко О. До становлення «права бути забутим». (дата звернення: 17.11.2019). IT-право: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали II –гої Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17 листопада 2017 р.). URL : <http://aphd.ua/publication-387/> (дата звернення: 10.04.2020).

14. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16 (дата звернення: 10.04.2020).

15. Войниканис Е. А. (2016). Право быть забытым: правовое регулирование и его теоретическое осмысление. *Правоведение*. 2016. № 3. Том 60. С. 70–89. URL : <https://pravovedenie.spbu.ru/article/view/6949> (дата звернення: 10.04.2020).

16. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 266–271.

The article attempts to characterize certain aspects of human rights related to the development of digital technologies. Digitization has been shown to have a serious impact on fundamental human rights and their legal regulation. With the advent of digital technology, so-called digital rights are emerging – the right to the Internet, the right to be forgotten, the right to protect against unwanted information, and other rights that have already been recognized in certain countries. It has been found that international acts adopted by the UN, the Council of Europe, the OSCE and other international organizations play a key role in understanding the standards for obtaining information on the World Wide Web. At the same time, it has been established that under the influence of the development of digital technologies, human rights evolve and undergo changes, as a result of which we can talk about the formation of a new, specific in terms of content and internal characteristics, human rights category, even generations. At the same time, although certain aspects of these rights are enshrined in international legal acts, national legislation, and jurisprudence, a considerable number of issues remain unresolved regarding a clear understanding of their nature, properties and determination of their status in the human rights directory (whether these are new rights; or are they an updated version of human rights that have been created much earlier). The presence of diametrically opposed opinions and in the plane of legal doctrine is a clear indication of this. In any case, the fact that recognizing new human rights related to the development of information and communication technologies, expanding the existing list is one of the tendencies of the transformation of the legal status of a person, dictated by the requirements and needs of the present, is undeniable. However, recognizing these rights is not enough, it is important to create and provide effective, efficient mechanisms for their implementation.

Key words: Internet, digital rights, right to the internet, right to be forgotten.